

MUZEA

STAN MUZEALIÓW ETNOGRAFICZNYCH W WOJEWÓDZ- TWIE WROCŁAWSKIM

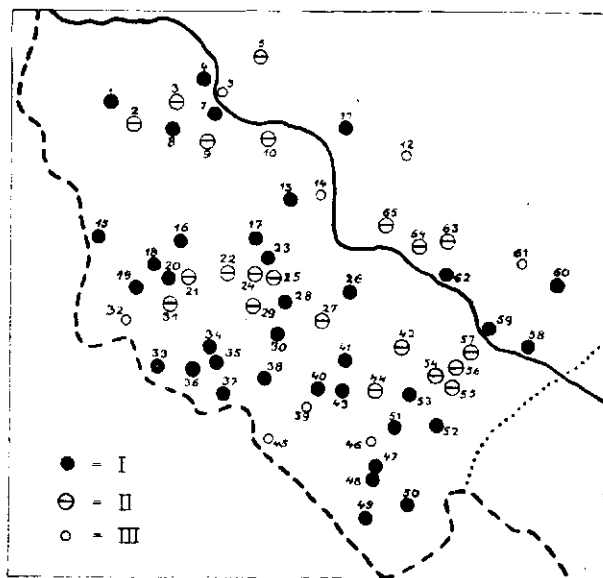
Pisząc w roku 1946 na zamówienie Instytutu Śląskiego referat pod tytułem «Zagadnienia i potrzeby etnografii na Śląsku środkowym i dolnym»¹, zwróciłem między innymi uwagę na konieczność przeprowadzenia inwentaryzacji eksponatów etnograficznych, przechowywanych w dolno-śląskich muzeach regionalnych i założenia we Wrocławiu centralnej kartoteki tych zbiorów, ażeby tym sposobem umożliwić etnografom pracującym na Śląsku szybkie i łatwe zorientowanie się, gdzie i czego szukać należy.

W ciągu dwu lat, które od tego czasu minęły, rzucony projekt został prawie całkowicie zrealizowany.

Badania terenowe przeprowadził Zakład Etnologii Uniwersytetu Wrocławskiego pod kierunkiem piszącego te słowa, początkowo z funduszu dostarczonego przez Instytut Śląski, od chwili zaś gdy Dyrekcja tegoż przestała uważać owe badania za leżące w ramach zainteresowań Instytutu, wpłynęła subwencja udzielona na ten cel przez Naczelną Dyрекję Muzeów i Ochrony Zabytków, co pozwoliło pracę doprowadzić tak daleko, że dziś można już śmiało naszkicować obraz naszego stanu posiadania w zakresie muzealiów etnograficznych na Dolnym Śląsku, bez obawy, że jakieś nowsze znaleziska i odkrycia mogłyby zasadniczo zmienić obraz nam znany.

Drogowskaz, według którego przeprowadzone były badania stanowił wykaz muzeów, zbiornic, oraz miejsc, gdzie znajdują się zabytki, sporządzony przez Wojewódzki Urząd Konserwatorski. Wykaz ten ustawicznie pęczniał, uzupełniony nowymi meldunkami napływającymi z terenu od podległych Urzędowi Wojewódzkiemu organów powiatowych. W czasie, gdy rozpoczynano badania, na liście muzeów i zbiornic figurowało niewiele ponad 25 pozycji, w czerwcu 1948 roku było ich już 65.

Załączona mapka ilustruje rozmieszczenie miejscowości naniesionych na mapę według ostatniego stanu tego wykazu. W 19 miejscowościach poszukiwania dały wynik negatywny², 8 nie zostało zbadanych, gdy na dalsze prace brakło funduszków³, zaś w 38 miejscowościach znalazły się mniejsze lub większe zbiory etnograficzne, których opis znajdzie czytelnik w niniejszym artykule.



- 1) Żorów, 2) Żagań, 3) Kozuchów, 4) Nowa Sól, 5) Korolat, 6) Sława Śląska, 7) Białobrzezie, 8) Szprotawa, 9) Chwarzyce, 10) Głogów, 11) Góra, 12) Wąsosz, 13) Lubin, 14) Ścinawa, 15) Zgorzelec, 16) Bolesławiec, 17) Chojnów, 18) Oldrzychów, 19) Lubiąż, 20) Nowogrodziec, 21) Lwówek, 22) Złotoryja, 23) Legnica, 24) Duninów, 25) Międzyrzecz, 26) Środa, 27) Strzegom, 28) Jawor, 29) Szunów, 30) Bolków, 31) Gryfia Góra, 32) Zamek Tschocha, 33) Szklarska Poręba, 34) Jelenia Góra, 35) Paulinum, 36) Cieplice, 37) Karpacz, 38) Kamienna Góra, 39) Solice Zdrój, 40) Walbrzych, 41) Świdnica, 42) Sobótka, 43) Chojny, 44) Dzierżoniów, 45) Szynrych, 46) Opolnica, 47) Kłodzko, 48) Narożno (Bożków), 49) Bystrzyca, 50) Łądek (Łądek), 51) Ząbkowice, 52) Ziębice, 53) Niemcza, 54) Strzelin, 55) Głęboka, 56) Mance, 57) Domajowice, 58) Brzeg, 59) Olawa, 60) Namysłów, 61) Bierutów, 62) Wrocław, 63) Trzebnica, 64) Oborniki, 65) Wołów.

1. Białobrzezie (Bytomiek).

Zbiory muzealne w budynku przedwojennym, pod opieką Zarządu Miejskiego: 1 plug, 1 skrzynia malowana, 8 dwustronnych form do pierników z przełomu XVII i XVIII wieku, 2 formy z podpisami «Martin Borecke 1667» i «Hans Christof Borek 1713».

2. Bolesławiec.

Zbiory tymczasowo zmagazynowane, budynek przyszłego muzeum w remoncie. Znaczny zbiór ceramiki (około 120 sztuk), na który składają się wyroby gliniane, kamionkowe (tak zwane na Śląsku «buncloki»), kafle i fajanse. Trochę wyrobów ślusarskich (kłodki, zamki, okowy), łyżwy drewniane z żelaznym okuciem, z narzędzi do obróbki włókna: szceć, 2 przęsłice stojakowe, uszkodzony kołowrotek, z mebli: łóżko z baldachimem (z datą 1802), ze sztuki: Pieta, rzeźba z resztkami polichromii (wys. 75 cm) i obraz na szkle, o temacie świeckim z połowy XX wieku (format 30×42 cm). Z kultury ludów egzotycznych 1 para pantofli chińskich.

3. Bolków.

Muzeum mieści się w zamku przy ul. Bolka, jest udostępnione dla publiczności. W muzeum znajduje się skompletowane urządzenie izby włościańskiej (łóżko z baldachimem, półka, kołyska, kredens z datą 1830, szafa na naczynia, stół, 4 stolki z datą 1838, 2 półki wiszące, 2 łyżniki) ponadto 2 malowane szafy ludowe (obydwie z datami 1812), 2 kredensy i szafa z datą 1734. Manekiny ze strojami ludowymi, pełny ubiór kobiecy i 2 męskie, około 30 czepek, 40 chustki kobiece do zarzucania na ramiona (dwie płócienne i dwie wełniane), 3 bluzki damskie (w tym 2 wstawiane), kilka sztuk męskich kamizelek. Z przyborów do obróbki włókna znajdują się tu: miedlica, 2 szceci do lnu, wjadła, motowidło, szpularz, kołowrotek malowany, i kompletne krosna tkackie z zaczętym płótnem. W związku z ludowym płóciennictwem pozostaje 11 klocków do drukowania tkanin. Ceramika reprezentowana jest przez kilka naczyń (między innymi fajansowych). W muzeum znajduje się koło garncarskie, a z drobnych sprzętów i narzędzi domowych: prasa do sera, świecak, przyrząd do karbowania wstążek, trochę narzędzi do obróbki drzewa. Z hodowli 13 dzwonek dla krów. Ze zdobnictwa, 5 małych skrzynek malowanych, jedna z datą 1771.

4. Bożków (dawniej Narożno).

Składnica, w której specjalnie dla województwa dolnośląskiego wyznaczony delegat Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony

Zabytków gromadzi zbiory muzealne zebrane w terenie lub w trakcie likwidacji mniejszych zbiorów i zniszczonych muzeów¹.

Wśród nagromadzonych w Bożkowie muzealiów znajduje się sporo zabytków dotyczących etnografii Śląska.

Meblarstwo ludowe reprezentuje: 9 szaf malowanych (niektóre datowane 1786, 1815), 4 kredensy (1763, 1828, 1830), 7 skrzyń malowanych (r. 1716, 1795, 1806, 1860) z tego jedna ozdobiona ornamentem plastycznym. Ze stroju: 27 czepeców śląskich (w tym 7 z XVIII w.), 2 czepki dziecinne. Do obróbki włókna: 2 szczeci do czesania lnu, 4 prześlíce, 3 kołowrotki (2 poziome, 1 pionowy), 1 czółenko tkackie, 2 snowadla, z zakresu farbiarstwa kilka klocek do drukowania płócien. Ze sztuki znajdują się w tej zbiornicy: 2 rzeźby drewniane (Madonna), 151 obrazów na szkłe (w tym 21 na tle lustrzanym), z których zaledwie kilka malowanych jest na tematy świeckie, z rzemiosła artystycznego: 1 skrzynia form do pierników. Z innych przedmiotów zanotowano tam 3 miechy do rozniecania ognia.

Poza wymienionymi wyżej znajdowały się w Bożkowie obfite zbiory egzotyczne, które zostały już w całości przekazane do znajdującego się w stanie organizacji Muzeum Kultur Ludowych w Warszawie.

5. Brzeg.

Muzeum mieści się w zabytkowym zamku.

Dział etnograficzny silnie zdewastowany. W muzeum znajdują się narzędzia do obróbki włókna: Eierlica, szczotki do czesania lnu, 3 kołowrotki, wijadla, motowidło, szpularz, krosna tkackie. Do farbowania płócien około 20 klocek reprezentujących różne odmiany (czysto drewniane, drzewo + metal i czysto metalowe na drewnianej podstawie) i kształty (klocki kwadratowe do wypełniania powierzchni, podłużne do drukowania krajów i ćwiartki koła, z których składano środkowe motywy kolistę), zbiór uzupełniają dwa kawalki drukowanego ręcznie płótna. Ubiorów raczej mało miasteczkowe niż ludowe, reprezentuje kilka czepeców, bluzek, i wianki ślubne. Ze sztuki posiada muzeum bardzo ciekawy obraz na szkłe w formie tryptyku malowanego na jednej tafli, przedstawiającego trzy sceny z życia Chrystusa, kilka rzeźbionych świątków, oraz bogatą kolekcję form piernikarskich (54 sztuk). Wśród ceramiki znajduje się kilka pięknych wyrobów ludowych (gliniane misy) oraz kaffe z polskimi napisami. Etnografa zainteresują też przechowywane w tym muzeum skrzynie kościelne, niektóre dlubane z jednej kłody z bogatymi kowalskimi zdobami.

6. Bystrzyca.

Zbiory dawnego muzeum zmagazynowane przy ulicy Słowackiego nr 2 (budynek Sądu).

W zbiorach znajdują się narzędzia do obróbki włókna: 2 kołowrotki, 1 przęślica stojąca. Ze sztuki: 7 obrazów na szkłe (o motywach religijnych). Trochę wyrobów z żelaza kutego.

7. Cieplice-Zdrój.

Przy bogatym zbiorze ornitologicznym trochę okazów etnografii egzotycznej.

8. Chojnow.

Zbiory mieszczą się w dawnym zamku.

W zbiorach znajdują się ludowe meble: 8 skrzyń malowanych, niektóre z datami (1784, 1814, 1818, 1851), 6 szaf malowanych z napisami i datami, jak H. C. H. 1781, J. S. R. 1796, M. S. S. 1798, M. R. Z. 1818. Jedna (z roku 1807!) z widokiem osady fabrycznej. Dwa kredensy malowane (1801, 1822), łóżko z napisem J. G. F. 1830. Dwie kołyski na biegunach (jedna z roku 1820), trzy krzesła (jedno malowane z roku 1825). Z odzieży znajduje się kilka czepków z fabrycznego materiału zdobionych koronką tiulową i wstążkami, jupki — krótkie bluzki kobiece z fabrycznego materiału, drewniaki na płaskich obcasach, kłaimra drewniana do włosów. Z narzędzi do obróbki włókna: kilka szczotek do lnu, wijadła, szpularz, 3 przęślice, 7 kołowrotek (malowane i toczone), 1 krosna tkackie i 4 czółenka. Z farbiarstwa: 2 formy do drukowania tkanin. W zbiorach tutejszych spotykamy dosyć dużo przedmiotów z zakresu gospodarstwa domowego: blok drewniany do ubijania kapusty, tarko drewniane do ziemniaków, dwa kosze plecione z wikliny, przybory do świecenia, jak: latarka drewniana, metalowe kaganki i świeczniki. Z rybactwa: jedna wiersza pleciona, z hodowli: dzwonek dla krów z żelaza kutego na drewnianym rzeźbionym kabłąku z inicjałami i datą (1834). Sztukę reprezentuje 1 obraz na szkłe o motywie religijnym (z datą 1776), oraz 10 rzeźbionych prymitywnych świątków drewnianych. Z zakresu rzemiosła artystycznego znajduje się tam 6 jednoczęściowych form drewnianych do pierników (z tych największa około 1 metra wysoka zapatrzona w datę 1842) i 3 składające się z 2 części (1844) kilka drewnianych pudełek malowanych, laska z rzeźbioną głową Rübezahla i żelazna forma nożycowata do wyrobu opłatków. Z innych przedmiotów wymienić należy łyżwy drewniane okute żelazem.

9. Chojny.

Muzeum mieści się w zamku.

Z muzealiów etnograficznych znajdują się tu jedynie narzędzia do obróbki włókna, a to: 1 przęślica stojakowa, czworograniasta ozdobnie karbowana, 1 kołowrotek (typ pionowy), lożony, 3 szczotki do czesania lnu, 2 grzebienie do lnu i 1 podstawa do przynocowywania szczotek do czesania lnu.

10. Góra Śląska.

Zbiory pomieszczone w Starostwie.

Wśród nich: rozebrany warsztat tkacki, kilka szczotek do czesania lnu. Z rolnictwa: plug, z innych: naczynie do wyrobu masła.

11. Jawor.

Muzeum mieści się w swym dawnym budynku przy ulicy Ogrodowej 18. W dziale etnograficznym: kompletnie urządzona izba wiejska wraz z polichromią ścian. Na powale pajak ze słomki. Meble: 4 szafy malowane, stół, ława, wisząca półka ścienna, kredens, łóżko z baldachimem, 4 stołki (jeden z datą 1836), 2 kufrы drewniane obite blachą. Kilka sztuk ubiorów kobiecych składających się ze spódnicy i bluzki, 2 dolnośląskie «sukienki», chustki na ramiona i ponad 50 sztuk czepców. Z ceramiki: 2 gliniane naczynia na trójnóżkach, kilka garnków glinianych, gliniany podkurzacz do pszczół, dzbanek, talerze. Urządzenie pracowni szewskiej: stół, stołeczek, kopyta. Do obróbki włókna: 6 przęślic stojących, 3 kołowrotki, wijadła. Z innych: 2 łyżniki, 4 drewniane dziadki do orzechów (człekokształtne), naczynie do wyrobu masła, drewniany zamek do drzwi.

12. Jelenia Góra.

Muzeum otwarte dla publiczności, mieści się przy ulicy Matejki nr 28.

W muzeum znajduje się kompletnie urządzona izba góralska z okolic J. G. umeblowana sprzętami skopiowanymi według wzorów ludowych (z wyjątkiem łóżka z baldachimem, które jest autentyczne), poza tym z mebli ludowych wymienić należy 5 szaf malowanych (w tym jedna z roku 1820) i 2 stołki ozdobne. Znaczna ilość ubiorów ludowych: 2 manekiny (ubiór męski i kobiecy), ponadto 2 spódnice, 1 fartuch, 4 bluzki kobiece, 73 czepce, 11 próbek białych koronek używanych do strojów. Z ubrań męskich 1 kamizelka. Przybory do obróbki włókna reprezentują 2 kołowrotki i 2 przęślice. Muzeum posiada cenne zbiory ludowej sztuki w tym 1.600 obrazów na szkle, 15 rzeźbionych drewnianych świąt-

ków, z rzemiosła artystycznego znajduje się wieniec dożynkowy, choinka wykonana z drzewa (Christbaum), trochę ceramiki i dwa liche modele chałup ze wsi okolicznych. Poważną wartość dla badaczy kultury ludowej Śląska mogą mieć przechowywane w muzeum teki z pracami graficznymi Erika Fuchsa, przedstawiające między innymi sporo scen rodzajowych.

13. Kamienna Góra.

W zbiorach przechowywanych w składnicy (Rynek nr 24) znajdują się następujące przedmioty z zakresu kultury ludowej: części ubioru kobiecego w postaci 8 czepeków i jednej chustki, ze sztuki 5 obrazów na szkle o tematach religijnych. Z innych: 2 łyżniki wiszące, 2 solniczki malowane.

14. Karpacz.

Muzeum znajduje się w domu zbudowanym specjalnie na ten cel na wzór sudeckiej chałupy wiejskiej.

Część etnograficzna składa się z izby włościańskiej kompletnie umeblowanej, oraz z izby laborantów (wiejskich wytwórców lekarstw). Poza tym urządzona jest izba mieszczańska a ściślej małomiasteczkowa. W muzeum tym na plan pierwszy wysuwają się meble: 3 szafy (jedna z datą 1752), 2 kredensy, 3 skrzynie (rok 1843), 2 łóżka (w izbie mieszczańskiej z baldachimem, we włościańskiej bez), 1 wisząca kołyska, stół, 8 stołków i ławka o trzech nogach. Meble są zdobione malaturami. Ze stroju znajduje się tam 10 czepeków kobiecych, kilka bluzek, spódnic, sukien chustek. Ubiór męski reprezentowany jest przez 2 bluzki nowe, szyte na wzór dawnych ubiorów chłopskich i kapelusz jarmarecznego sprzedawcy ziół (również kopia). Niewielki obrazek (olejny) przedstawia grupkę chłopów z Karpacza w ubiorach ludowych (dwie kobiety i trzech mężczyzn). W izbie zgromadzono też przybory do obróbki przedziwa (2 szczotki do czesania lnu, 2 motowidła, przęślicę) i przybory codziennego użytku, jak: 2 konewki, nosidła do wody, maślnica, 2 foremki do wyciskania serów, magiel ręczny. Z ceramiki: 4 misy, 1 rynienka, 2 dzbanki. Ze sztuki ludowej znajdują się w izbie wiejskiej 3 obrazy na szkle treści religijnej. W izbie laborantów piękna kolekcja narzędzi służących do wyrobu medykamentów oraz nosidła używane przez wędrownych zielarzy do noszenia towarów.

15. Kłodzko.

Składnica muzeum znajduje się przy ulicy Czeskiej nr 30.

W składnicy mamy z mebli tylko skrzynie: 2 skrzynie żelazne, 1 skrzynia — kufer drewniany obity skórą dziką, 1 skrzy-

nia drewniana cechowa, a na niej wymalowane są kolorem białym i brązowym narzędzia: hebel, dłuto, podkowa, młotek, klucz, koło od wozu i siekiera, 3 skrzynie drewniane malowane (1802, na jednej napis: «Renowiert 9/11 1877»). Dalej mamy narzędzia stolarskie: 2 strugi (jeden z datą 1795) i 1 suwak. Poza tym 1 ul z pnia drzewnego z płaskorzeźbą przedstawiającą postać świętego, oraz krzyż żelazny kutą z kościoła Franciszkanów. Ze sztuki mamy tylko 3 płaskorzeźby (na desce lipowej), jedna przedstawia myśliwego, a dwie — sarny na tle lasu.

16. Łądek.

Zbiory umieszczone są na strychu Urzędu pocztowego.

Znajduje się tam: 1 krzesło malowane, 1 zegar ścienny (mechanizm drewniany), 1 stara kołyska, rodzaj teczki na przybory, ozdobionej luskami szyszek naklejonymi na tekturę i przyszytymi całymi pękami szyszek. Z ubiorów: 1 czepek z ubiegłego stulecia, 1 staniczek do stroju, 2 gablotki ze ślubnymi wieńcami ze sztucznych perełek. Z innych: 3 kołowrotki ręczne, 1 prasa do oleju, wyroby z żelaza ręcznie kutego (sprzączki do uprząży, kółka od łańcuchów, łańcuchy, skoble, zamki, sztaby). Ze sztuki: dwa obrazy na szkle o temacie świeckim.

17. Legnica.

Zbiory złożone są tymczasowo w miejscowym Domu Kultury.

Znajduje się tam kilka eksponatów egzotycznych: 1 kosz pleciony z włókna roślinnego, 4 całe naczynia z tykwy z rytym ornamentem, poza tym fragmenty naczyń, 3 łarcze i strzały z grocikami żelaznymi przymocowanymi za pomocą rafii.

18. Luban.

Resztki muzeum mieszczą się w zabytkowym domu «Pod okrętem».

W zbiorach znajdują się meble z izby górnośląskiej a mianowicie 2 łóżka drewniane z baldachimami (1 z roku 1841, drugie z napisami niemieckimi), kołyska, 5 szaf (rok 1718, 1793, 1805, 1843), z których jedna ozdobiona jest malaturami figuralnymi, dwie skrzynie (rok 1715, 1797), 1 kredens (rok 1787). Z tkactwa: 2 krosien tkackich, z farbiarstwa 12 klocków do drukowania tkanin. Ponadto z muzycantów etnograficznych należy tu wymienić kilka małych skrzynek (kasety), jedną (dwustronną) formę do pierników i drewniane malowane sanie.

19. Lubiń.

Zbiory zabezpieczone w budynku Starostwa.

W zbiorach znajduje się nieco eksponatów pochodzenia egzotycznego: 1 drewniana maska aktora chińskiego, 1 lalka z jawajskiego teatru cieni, 3 rzeźby. Ponadto w wieży obok Rynku znajdują się 3 śląskie malowane szafy.

20. Lówek.

Zbiory mieszczą się na chórze w kościele przylegającym do gmachu byłego niemieckiego muzeum. Znajduje się w nich kompletne urządzenie izby wiejskiej oraz trochę ubiorów: 2 jupki kobiece, 1 czepek, a z przedmiotów codziennego użytku komplet talerzy glinianych malowanych. Ze sztuki 1 obraz na szkłe.

21. Niemcza.

Muzeum mieści się w swym budynku przedwojennym przy ulicy Królowej Jadwigi.

Z ludowego meblarstwa znajduje się tam 5 szaf malowanych (rok 1791, 1797, 1911), z których jedna posiada na ścianie frontowej wymalowane rokokowe sceny sielankowe, 2 skrzynie malowane (rok 1781, 1819), łóżko (1805), kołyska z XVIII wieku, 2 zydle (rok 1838) i stół. Ze stroju posiada muzeum 4 manekiny odziane w ubiory raczej o charakterze mieszczańskim (spódnice krzynolinowate na drewnianych obręczach) i pas skórzany pokryty materia. Z przyborów do obróbki włókna: cierlice, miedlice, 2 szczotki do lnu, przęślice, 3 kołowrotki (dwa poziome, jeden pionowy), motowidło, 1 cewkę, 2 warsztaty tkackie (jeden oryginał, drugi model). Z farbiarstwa: 3 klocki do drukowania tkanin i 1 kawałek zadrukowanej tkaniny. Z innych rzemiosł: warsztat szewski z narzędziami, wyroby ślusarskie (zamki, kłódki) i kowalskie (7 podków), wyroby ceramiczne: 3 naczynia kamionkowe. W Niemczy jest stosunkowo dużo przedmiotów codziennego użytku, a więc: 2 świeczaki (w tym jeden ze sprężynowym uchwytem), 2 strugi do darcia lucywa (tzw. «kocury», z roku 1781 i 1868), 2 drewniane lichtarze, 1 łyżnik polichromowany, 3 miary do zboża z pieczęciami urzędu miar z roku 1854 i 1859. Z narzędzi rolniczych sierp z ostrzem siekanym, oraz widły drewniane samorodne. Sztukę reprezentuje 5 obrazów na szkłe (o tematach religijnych). Poza tym są też 3 rzeźby postaci świętych i dwa krzyże. Wśród tych rzeźb niektóre mają mieć cechy wyrobów ludowych.

22. N a m y s ł ó w.

Muzeum mieści się w zamku. Z eksponatów mających związek z kulturą ludową znajduje się tam jedynie parę sztuk mebli (2 stołki z ozdobnie wycinanymi oparciami, 1 uszkodzony stół) i 3 świątki.

23. N o w a S ó l.

Zbiory znajdują się pod opieką Zarządu Miejskiego.

Z zabytków o charakterze etnograficznym spolykamy tam: meble malowane: 2 szafy (1788, 1800), 2 skrzynie (jedna z ozdobami plastycznymi i datą 1704), 1 stolek, ubiory: 10 czepców haftowanych. Z narzędzi do obróbki włókna: kołowrotek, z przyborów farbiarskich: 15 klocków do drukowania tkanin. Kilka okazów ceramiki: 2 gliniane misy (z datami 1845, 1852), talerz (1825) i parę malowanych naczyń fajansowych. Z rzemiosła artystycznego: 1 dwustronna forma do pierników (motywy figuralne po 3 z każdej strony), 2 fiaszki ręcznie malowane, fiaszka z Męką Pańską w środku.

24. N o w o g r o d z i e c.

Z zabytków mogących zainteresować etnografa znajduje się tam kolosalnej wielkości garnek kamionkowy, wysokości 2,5 m, średnicy 1,5 m.

25. O ł a w a.

W miejscowej składnicy znajduje się: 1 skrzynia ludowa malowana, 1 rzeźbiona ława, 1 krzesło drewniane (kopia), 2 świeczniki kute z żelaza (ornament roślinny), 1 okrągły kafel — z wyobrażeniem konia — i figurki gliniane ręcznie lepiące, wypalane i malowane (postacie do szopki).

26. O ł d r z y c h ó w.

Etnografa zainteresować może Golgota, grupa glinianych figur polichromowanych umieszczonych na drewnianych krzyżach.

27. P a u l i n u m (koło Jeleniej Góry).

Składnica Ministerstwa Kultury i Sztuki.

Znajdują się tutaj 4 szafy malowane (dwie datowane 1787, 1789), 3 kołyski jedna datowana 1872. Ze stroju: około 8 czepków i resztki stroju kobiecego (raczej mieszczańskiego), 1 kołowrotek (toczony i bejcowany), z ceramiki kamionki bolesławskie («buncloki»), kaffe, trochę talerzy raczej nieludowych, 6 obrazów na szkle z postaciami świętych (wszystkie zaopatrzone w napisy).

28. Sobótko.

Zbiory pomieszczone są w budynku dawnego muzeum.

Z eksponatów etnograficznych znajdują się tam 3 zydle, trochę strojów kobiecych: 1 sukienka, 16 czepków, spódnica, bluzka, ponadto jedna szczotka do czesania lnu i obrus z płótna adamskiego (rok 1735) jako przykład ludowego tkactwa ozdobnego.

29. Szklarska Poręba Średnia.

Muzeum Państwowego Uzdrowiska (ul. Muzealna 810) nie posiada działu etnograficznego. Ze znajdujących się tam eksponatów etnografa zainteresować mogą: 4 zydle, z których dwa datowane (1511, 1579), oraz przypadkowo zabłąkane dwie zabawki ze słomy przedstawiające osła i zająca.

Poza tym w Szklarskiej Porębie organizuje się drugie muzeum w zabytkowej chałupie wiejskiej odrestaurowanej z funduszy Centralnego Instytutu Kultury. W muzeum tym urządzone zostaną zabytkowe wnętrza izb włościańskich oraz pokazane inne zabytki kultury materialnej.

30. Szprotawa.

Muzeum znajduje się w przedwojennym na ten cel przeznaczonym budynku.

Eksponatów etnograficznych jest tutaj bardzo niewiele: mianym magiel ręczny — malowany, z datą 1779.

31. Środa.

Zbiory znajdują się w pomieszczeniu tymczasowym pod opieką Inspektoratu Szkolnego.

W zbiorach eksponatów etnograficznych jest bardzo niewiele: 1 szczotka do czesania lnu, wyroby ślusarskie, 5 form do pieczenia pierników (dwie datowane 1785, 1825), 2 obrazy malowane na szkle o motywach religijnych.

32. Świdnica.

Składnica zbiorów mieści się przy ul. Jagiellońskiej nr 19.

Z mebli ludowych znajdują się tam 1 szafa pięknie malowana (1790, 1800, 1805), kredens, 2 skrzynie i 1 stół. Strój wieśniaczki śląskiej (spódnica, stanik, trójkątna chustka i fartuch). Kilka talerzy glinianych i naczyń cynowych.

33. Wałbrzych.

Muzeum mieści się we własnym budynku z czasów przedwojennych przy ul. 1-go Maja nr 9.

Z ludowych mebli znajdują się tam: 4 szafy (na jednej malowane widoki, jedna z datą 1789), 7 skrzyń i kufrów, z czego 4 datowane (1723, 1785, 1819, 1843), 1 kredens malowany (1774), 1 stół (nogi dorabiane później), 3 zydle wycinane, 1 kołyska, 2 łóżka (jedno z baldachimem malowane z 1812 roku, drugie z 1873 r.). Ze stroju 8 czepków. Z tkactwa 1 międlica, 1 kołowrotek. Z przedmiotów codziennego użytku: mieszek do rozdmuchiwania ognia, 1 łyżnik wiszący z drzewa, z narzędzi rzemieślniczych: 1 strug, 1 topór z roku 1891, z narzędzi rolniczych: 2 łopaty drewniane, okule żelazem z roku 1885, 1887, 1 widły, 1 brona z żelaznymi bronikami (1892), z ceramiki: 17 talerzy fajansowych i 1 waza, ze sztuki kilka form do wyrobu pierników.

34. Wrocław.

W magazynach Państwowego Muzeum we Wrocławiu znajduje się nieco zabytków etnograficznych, a mianowicie: 3 malowane szafy (1748, 1756, 1818), 2 kredensy (1811, 1836), kilka ludowych rzeźb i parę małych zdobionych skrzynek wykonanych z drzewa.

Ponadto w Muzeum Diecezjalnym mieszczącym się na Wyspie Tumskiej znajduje się około 40 obrazów na szkle (w tym 1 o pięknie egłomizowanej ramce otaczającej kompozycję środkową), kilkanaście rzeźbionych swiátków i parę okazów ceramiki (głównie malowane fajanse). Najcenniejszą pozycją etnograficzną zbiorów tego muzeum jest niewątpliwie bogaty zbiór śląskich haftów na białej kościelnej. Wśród paramentów znajduje się niezwykle ciekawy ornat żałobny z I. połowy XIX w., którego kolumna wykonana jest z płótna samodzielnego ręcznie drukowanego czarną farbą wprost z klocka drukarskiego.

35. Żąbkowice.

Zbiory przechowywane są w prywatnym budynku przy ul. św. Wojciecha nr 2.

Z mebli ludowych są 2 skrzynie malowane. Strój reprezentuje 5 czepków (1 dziecienny), 1 torebka — woreczek (białe lniane płótno). Z narzędzi do obróbki lnu: 6 szczotek do czesania lnu, 3 kądziele ze stojakami, 3 kołowrotki, z farbiarstwa 2 formy do drukowania materii. Z przedmiotów domowego użytku: 3 formy do wyciskania masła, względnie do pieczenia (z gliny palonej i polewanej dwuczęściowe), 1 świecak do luzzywa, 3 mieszki do niecenia ognia, z przedmiotów metalowych 6 podków (kule ręcznie, otwory na gwoździe nieregularnie rozmieszczone). Ze sztuki: 80 obrazów na szkle (postacie świętych), 18 form pierniarskich

oraz figurki do szopek (malowane farbą olejną), ponadto zabawki ludowe, jak: koniki na kółkach, karuzela, kołyska.

36. Ziębice.

Muzeum mieści się przy ul. Przemysłowej nr 34.

Znajdują się tam: meble: 3 szafy malowane (datowane 1798, 1803, na jednej sceny ze Starego Testamentu i napisy), 1 mała szafka malowana z roku 1791, 1 skrzynia z malowanymi scenami myśliwskimi, na wieku wytłaczane 3 popiersia żołnierzy różnych broni, 1 kołyska drewniana z roku 1827 ze śladami polichromii. Ze stroju: lalka przedstawiająca pannę młodą, wielka ilość strojów ludowych w gablotkach (kaftany, watówki, spódnice i cale suknie), około 25 czepków (ślubnych i domowych), pasiaste spódnice, bogaty zbiór tkanin i koronek. Do obróbki lnu: 1 miedlica, 1 cierlica, 1 lawka do czesania lnu, 5 przęślic stojakowych (w tym jedna toczona, druga nabijana mosiężnymi ćwiekami), 10 kółwrotek typu pionowego, 2 szpularze do nawijania cewek (jeden datowany 1805). Do drukowania płócien: jeden klocek. Poza tym: warsztat szewski (stół, lampa, kopyta i trochę narzędzi), wyroby ślusarskie, narzędzia kowalskie, koło garncarskie, trochę ceramiki a w tym podkurzacz pszczelarski (niepolewany), z narzędzi rolnych: 1 plug, 3 sierpy, 2 łopaty drewniane o krawędziach okutych żelazem. Z przedmiotów domowego użytku: 1 lampa (latarka na śnieg ze szklaną «gomółką»), 1 solniczka wisząca, 1 łopata do chleba. Ze sztuki: 1 rzeźba (krucyfiks), 11 obrazów na szkle o tematach religijnych, 10 form piernikarskich dwustronnych, zmontowana we flasce Golgota.

37. Zgorzelec.

Muzeum mieści się w Domu Kultury przy Placu Partyzantów.

Zbiory etnograficzne ilustrują kulturę ludową Górnych Łużyc. Znajduje się tam: model izby z narzędziami tkackimi, a z oryginalnych mebli ludowych: 2 szafy wiejskie malowane (z Górnych Łużyc), jedna z roku 1801, 2 skrzynie (na jednej malowane sceny rodzajowe), 1 łóżko z baldachimem z 1784 r., 4 kołyski malowane (jedna wisząca, a jedna datowana 1829), 1 stół drewniany malowany, 2 półki wiszące (do przechowywania naczyń). Ze stroju 10 czepków, trochę strojów włościan łużyckich, oraz wianki ślubne ze sztucznych kwiatów. Do obróbki włókna: tylko krosna tkackie z XVIII w. Z przedmiotów gospodarstwa domowego: żarna nożne do mielenia zboża, 2 masliniczki. Ze sztuki: 3 krzyże na groby z żelaza, roboty kowalskiej, 1 kapliczka (pień

drzewa z wydrążonym otworem, a w nim krzyż z Panem Jezusem). Poza tym zabawki dziecięce (malowane figurki z drzewa).

Trochę zabytków mieści się też w Starostwie. Są tam zbiory egzotyczne i wyroby ceramiki łuzyckiej z wieku XVIII, a to: 5 talerzy (malowanych), 4 misy malowane, 5 dzbanków (głina palona, ozdobione wypukłymi kwiatami). Wyroby cynowe z lat 1795—1855.

38. Żary (Żarów).

Resztki zbiorów mieszczą się w Starostwie przy ul. Zamkowej nr 1.

Znajduje się tam: 4 szczotki do czesania lnu, 7 klocków do drukowania tkanin, trochę wyrobów z kutego żelaza (lichtarze, okucia, dużo zamków). Ze sztuki 4 figury świętych wykonane z drzewa, Krucyfiks. 4 formy piernikarskie dwustronne. Z innych uprząż na konia z chomątem ozdobionym u góry dwiema drewnianymi rzeźbami przedstawiającymi syreny.

Z pobieżnego nawet przejrzenia powyższego zestawienia widać jasno, że inwentarz muzealiów etnograficznych w poszczególnych ośrodkach przedstawia obraz bardzo niejednorodny. Obok nielicznych bogatych muzeów jak np. w Jaworze, Jeleniej Górze, Niemczy i zasobniejszych zbiorów (Bożków — Narożno), mamy po największej części do czynienia z ubogimi resztkami, które przypadkowo ocalały się niszczyielskiemu działaniu wojny i zostały zabezpieczone przed całkowitym rozzabrowaniem.

Zbiory te nie ilustrują kultury ludowej Dolnego Śląska w sposób należyty, gdyż nie wszystkie działy kultury są tu reprezentowane. Jak widać z publikowanych wyżej wykazów na pierwszym miejscu wśród spotykanych na Dolnym Śląsku muzealiów etnograficznych stoją niewątpliwie meble. Najwięcej spotyka się ich w Bolkowie, Bożkowie, Chojnowie, Jaworze, Karpaczu, Wałbrzychu, ale i poza tym prawie w każdym muzeum i składnicy jest ich bodaj po parę sztuk. Na drugim miejscu po meblach postawić można przybory do obróbki włókna. W kilku miejscowościach (Bolków, Brzeg, Chojnów, Góra Śląska, Lubań, Niemcza) znajdują się krosna tkackie, w wielu innych mniejsze lub większe zespoły innych narzędzi, głównie szczeci do czesania, przęślic i kołowrotek. Najkompletniejsze zbiory narzędzi tego rodzaju spotykamy w Bolkowie, Brzegu i Niemczy. Przed wojną dość poważną pozycję w zbiorach etnograficznych Dolnego Śląska stanowiły ubiory, dziś dział ten jest bardzo poważnie przetrzebiony. Komplety stroju ludowego spotykamy w Bolkowie, Jeleniej Górze, Świdnicy i Ziębicach, poza tym w szeregu innych miejsco-

wościach znajdują się pojedyncze części ludowego ubioru. Dużo na ogół jest czepców (najwięcej w Jeleniej Górze, Jaworze, Bożkowie, Bożkowie i Ziębicach). Sztuka ludowa reprezentowana jest głównie przez obrazy na szkle. Najbogatszy ich zbiór posiada muzeum w Jeleniej Górze oraz składnica w Bożkowie, daleko w tyle pozostają zbiory w Ząbkowicach i we Wrocławiu. Rzeźbionych świątków jest na ogół mało, te zaś, które są, po największej części stoja na pograniczu wyrobów ludowych i rzemieślniczych. Dostyć często spotyka się pięknie rzeźbione formy piernikarskie. Na czoło wysuwają się tu zbiory w Brzegu, Bożkowie i Ząbkowicach. Słabo na ogół reprezentowane są wśród śląskich zabytków etnograficznych poszczególne gałęzie rzemiosł, pracujących na wsi lub dla wsi. Prócz mało interesujących warsztatów szewskich wymienić tu należy przede wszystkim garncarstwo i farbiarstwo. Z zakresu garncarstwa posiadamy dwa koła garncarskie i trochę ceramiki. Gdy oddzielimy jednakowoż od niej, jako wyroby przemysłowe, bolesławskie kamionki i malowane naczynia fajansowe, pozostanie nam zaledwie niewielka garstka glinianych naczyń polowanych i trochę kaffi.

Z zakresu farbiarstwa niemal w każdym muzeum i zbiornicy znajdują się klocki do drukowania tkanin (najwięcej w Brzegu), bardzo natomiast mało zachowało się gotowych tkanin drukowanych. Jest rzeczą bardzo charakterystyczną, że na Dolnym Śląsku, z którego jeszcze w ub. stuleciu rozechodzili się do innych krajów farbiarze i drukarze płócien, nie posiadamy poza klockami żadnych innych narzędzi, służących do drukowania tkanin. Wyroby ślusarskie i kowalskie reprezentowane są wyłącznie przez wyroby gotowe (zamki, klódki, okucia itp.), brak natomiast narzędzi przez odnośnych rzemieślników używanych. Bardzo słabo prezentują się zabytki związane z uprawą roli, z hodowlą bydła, zupełny brak prymitywnych narzędzi łowieckich. Do wyjątków zaliczyć należy miejscowości, gdzie wśród zabytków kultury ludowej znalazły się też przedmioty codziennego użytku jak naczynia drewniane, plecione kociołki etc. Niezwykle rzadkie są też okazy związane z obrzędami.

Podkreślony tu brak równowagi między poszczególnymi działami zabytków kultury ludowej w pewnym tylko stopniu przypisać należy skutkom wojny (np. luki w tekstyliach). Z zachowanych inwentarzy z czasów niemieckich, drukowanych przewodników po muzeach, a także i ze stanu zbiorów, które wojna całkowicie oszczędziła, wynika, że Niemcy nie dbali o równomierny rozwój wszystkich działów kultury ludowej w swych muzeach. Główny ich wysiłek skierowany był przede wszystkim na zbiera-

nie przedmiotów efektownych, zdobionych (meble, strój, sztuka i zdobnictwo ludowe) i chronologicznie młodszych, które dawały łatwe możliwości do wykazywania łączności kulturalnej między terenami wschodnimi a obszarami rdzennie niemieckimi. Nie wiadać było u nich wysiłku zmierzającego do wyszukiwania okazów starszych, prymitywniejszych, wiążących się z zaspokajaniem najelementarniejszych potrzeb materialnych ludności Śląska.

W śląskich «Heimattmuseen» o wiele chętniej wystawiano dawniej bezwartościowe pod względem artystycznym «Fleissarbeiten» w rodzaju ołtarzyków, czy okrętów montowanych we flaszach, niż np. kolekcje prostych narzędzi rolniczych, czy łowieckich paści. Przedmioty te jak zresztą i wiele innych, których nie spotykamy w etnograficznych zbiorach ponemieckich, znajdują się jeszcze w terenie. Wyszukanie ich i uzupełnienie nimi stanu posiadania dolnośląskich muzeów etnograficznych będzie w przyszłości wdzięcznym zadaniem dla etnografów pracujących na terenie województwa wrocławskiego.

Roman Reinjuss

PRZYPISY

¹ Stan i potrzeby nauki polskiej na Dolnym Śląsku. Wyd. Instytut Śląski, Katowice—Wrocław 1947, str. 57.

² Brak muzealiów etnograficznych stwierdzono w: Chwaszycach, Domajowicach, Duninowie, Dzierżonowie, Głębokiej, Głogowie, Gryfiej Górze, Koźuchowie, Mancach, Międzyrzeczu, Obornikach, Sławie Śląskiej, Strzegomiu, Strzelinie, Szunowie, Trzebnicy, Wołowie, Złotorii i Żaganiu.

³ Bierutów, Karolat, Opolówka, Solice Zdrój, Szynrych, Ścinawa, Wąsosz, Zamek Tschocha.

⁴ W związku z działalnością wspomnianego tu Delegata Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków, jako też akcją Wojewódzkiego Urzędu Konserwatorskiego, mającą na celu likwidację drobnych zbiorów i konserwację zabytków w większych ośrodkach, obraz rozmieszczenia muzealiów etnograficznych na terenie Dolnego Śląska ulegać będzie aż do chwili przeprowadzenia ostatecznej organizacji tamtejszego muzealnictwa ustawicznym zmianom.

Celem niniejszego artykułu jest charakterystyka pozostałych po Niemcach muzealiów etnograficznych, traktowanych jako materiał naukowy dla etnografów i tworzywo przyszłej organizacji muzeów etnograficznych w tej polaci Ziemi Odzyskanych.

DZIAŁ ETNOGRAFICZNY MUZEUM MIEJSKIEGO W TORUNIU

I. Adres: Toruń, Ratusz, Muzeum Miejskie.

Personel: kustosz — dr Maria Znamierowska-Prüfferowa, asystent — absolw. Maria Polakiewicz, woźny — Stefan Tereszko, uczeń gimnazjum ogólnokształcącego, praktykanci — w liczbie siedmiu studentów UMK.

II. Powstanie zbiorów. Obecne zbiory etnograficzne powstały z małej kolekcji gromadzonej na wycieczkach terenowych przez adiunkta U. M. K. przy katedrze Etnografii i Etnologii, z myślą o stworzeniu Uniwersyteckiego Muzeum Etnograficznego. Prace te zostały zapoczątkowane w lutym w 1946 roku.

Wobec jednak trudności, jakie w związku z tym wynikły, dn. 15. III. 1946 r. zostaje przez tegoż adiunkta przedstawiony projekt utworzenia Pomorskiego Muzeum Ludoznawczego (Instytut Bałtycki, Komunikat Działu Inform. Naukowej nr 5 (19), a zbiory zostają przeniesione na ul. Danielewskiego 6 i tam są kompletowane w dalszym ciągu.

Idea Muzeum Ludoznawczego zostaje zrealizowana w postaci utworzenia w Toruniu Działu Etnograficznego w Muzeum Miejskim, które daje na ten cel początkowo 3 sale oraz przedwojenną kolekcję ludoznawczą, liczącą 160 przedmiotów z Polski, 392 przedmioty pozaeuropejskie i 10 europejskich.

Na wiosnę roku 1947 zbiory zostają przeniesione z ul. Danielewskiego 6 do Muzeum Miejskiego. Dział Etnograficzny w Muzeum Miejskim w Toruniu zaczyna się rozwijać dzięki pomocy trzech instytucji: 1) Zarządu Miejskiego, który udziela lokalu, światła, opału i innych świadczeń, 2) Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków, która od sierpnia 1946 — udziela stałych dotacji miesięcznych na zakup obiektów, opłacanie personelu itd., 3) Uniwersytetu M. K., który umożliwił organizatorowi, a od stycznia 1948 r. honorowemu kustoszowi tego działu, wykonanie pracy w ramach obowiązków adiunkta uniwersytetu.

Pomocy finansowej, poza wspomnianymi stałymi dotacjami, udzieliły też następujące instytucje: Centralny Instytut Kultury w Warszawie na wydanie poradnika terenowego, Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego (na tenże cel), Komisja Zakupu Muzealiów dla Muzeów Pozawarszawskich przy Naczelnej Dyrekcji Muz. i Ochr. Zabytków, Związek Org. Rybackich na zakup narzędzi i sprzętów rybackich, Związek Zachodni w Toruniu za pośrednictwem Towarzystwa Przyjaciół U. M. K., Pomorska Wojew. Rada Kultury Artystycznej i Sztuki w Bydgoszczy.

W celu gromadzenia ginących zabytków oraz nawiązania kontaktów z wsią urządzono do dn. 1. XI. 48 r. 60 wycieczek na teren wojew. pomorskiego, gdańskiego, olsztyńskiego i szczecińskiego. W rezultacie tej pracy w okresie około dwóch lat zbiory wzrosły do liczby 2.024.

Dnia 4. IX. 1948 zbiory zostają udostępnione dla uczestników Zjazdu Związku Muzeów w Polsce oraz Związku Historyków Sztuki, zaś dnia 7. IX. 1948 dla publiczności.

III. Cele i zadania. Zadaniem Działu Etnograficznego Muzeum Miejskiego w Toruniu jest gromadzenie i ochrona zabytków kultury ludowej jako materiałów naukowych, stanowiących dokumenty historyczne, ich konserwacja, ekspozycja oraz naukowe opracowanie w celu poznania kultury ludowej szeroko pojętego Pomorza z uwzględnieniem materiałów porównawczych przede wszystkim z północnej Polski.

Wobec położenia Torunia w pobliżu wielkich kompleksów jezior oraz morza, dział rybacki nosi charakter centralnego zbioru rybackiego, który ma obejmować, a częściowo już obejmuje rybołówstwo morskie, rzeczne i jeziorne z całej Polski.

W celu uchwycenia zachodzących procesów etno-socjologicznych gromadzone są też planowo przedmioty z kultury ludowej przesiedleńców z lat 1923—1925 i 1945—1946.

Poza tym Dział Etnograficzny dąży do tego, aby stać się ośrodkiem kształcenia muzeologów-etnografów.

Problemy, które muzeum pragnie w przyszłości podkreślić w swej ekspozycji przy pomocy materiałów porównawczych, fotografii, rysunków, map itp. — to pochodzenie kultury ludowej, jej pokrewieństwa, historyczne związki z przeszłością, typologia wytworów, przekształcenia, jakim podlegają poszczególne wytwory: ich rozwój postępowy i wsteczny, degeneracja lub zanik, związek z podłożem geograficznym, ekonomicznym i socjalnym, wędrówki wytworów, ich mieszanie się, przenoszenie przez grupy przesiedleńcze, indywidualny wkład w twórczość ludową, szczególnie w zakresie sztuki ludowej i inne.

IV. Inwentarz Działu Etnograficznego.

Zbiory Etnograficzne. Zbiory polskie zebr. w 1946—1948 r. — 1.343, zbiory polskie zebr. w 1946—1948 r. (depozyty) — 621, zbiory polskie zebr. w 1946—1948 r. wymienne — 23, zbiory polskie zebr. w 1946—1948 r. modele — 37, razem 2.024, zbiory polskie zastane sprzed wojny 1939 r. — ok. 160, zbiory europ. zastane sprzed wojny 1939 r. — 10, zbiory pozaeurop. oraz depozyty z 1947 r. — 438.

Materiały archiwalne. Negatywów fotograf. — 213, odbitek i innych ilustracji — 355, odbitek i innych ilustracji (depozy-

tów) — 989, razem — 1.344, rysunków dokumentalnych i ilustracyjnych — 259, klisz cynkograficznych — 46.

Biblioteka. Książki i czasopisma — 531, depozytów — 356, razem — 887, w tym czasopism bieżących — 18, map — 216.

Ważniejsze pomoce naukowe. Aparat fotograficzny lustrzany 6×6 — 1, aparat fotograficzny lustrzany 9×12 (depozyt — 2, epidiaskop (depozyt) — 1.

V. Zbiory etnograficzne i ich ekspozycja. Zbiory etnograficzne z Polski z lat 1946—1948 ułożone według działów przedstawiają się następująco: Zbieractwo — 1, Łowiectwo — 28, Rybołówstwo — 584, Hodowla zwierząt — 25, Bartnictwo i pszczelarstwo — 28, Uprawa roślin — 76, Przechowywanie żywności — 16, Przygotowywanie pokarmu — 102, Obróbka drewna — 54, Obróbka łyka, kory, korzeni, wici, słomy — 57, Obróbka włókna — 85, Tkaniny — 388, Obróbka rogu — 7, Obróbka skóry — 3, Obróbka wosku — 1, Obróbka gliny — 170, Obróbka żelaza — 5, Odzież — 23, Ozdoby — 32, Budownictwo — 11, Sprzęty domowe — 73, Transport i komunikacja — 23, Sztuka ludowa — 88, Instrumenty muzyczne — 30, Zabawkarstwo — 45, Przedmioty obrzędowe — 31, Miary i wagi — 16, Lecznictwo — 8, Różne — 23. Zbiory zastane sprzed 1939 r. (ceramika, czepece, narzędzia tkackie, meble i inne) około 160 przedmiotów.

Jak widać z zestawienia, poszczególne działy kultury ludowej nie są jeszcze równomiernie zgromadzone.

Najbardziej wyczerpująco reprezentowane jest rybołówstwo morskie, w szczególności kolekcja ości rybackich, przedstawiających poważny materiał do typologii wytworów ludowych, a także sprzęty pomocnicze do letnich i zimowych połowów, poza tym poszczególne rzemiosła obejmujące np. obróbkę drewna, wici, włókna itd. oraz rzeźby współczesnych artystów kujawskich.

Pochodzenie zbiorów zgromadzonych w latach 1946—1948 jest następujące: z województwa pomorskiego — 977, z woj. gdańskiego — 414, z woj. olsztyńskiego — 312, z woj. szczecińskiego — 16, z woj. białostockiego — 22, z innych województw polskich — 70, z terenów sąsiednich — 145.

Dział Etnograficzny Muzeum Miejskiego w Toruniu zajmuje obecnie całe zachodnie skrzydło drugiego piętra zabytkowego ratusza, w którego halu, w korytarzu oraz pokojach i salach znajdują się kolejno zbiory, rozmieszczone następująco: uprawa roślin, transport i komunikacja, rzemiosła, pracownia asystenta i zarazem sala ćwiczeń, pracownia kustosa i zarazem biblioteka, obróbka włókna, tkactwo, hodowla zwierząt i łowiectwo, rybołówstwo, sztuka ludowa, gospodarstwo domowe (łącznie ok. 790 m²).

Na pierwszym piętrze w dziale artystycznym chwilowo zostały umieszczone zbiory magazynowe.

Zbyt szczupły lokal nie pozwolił na ekspozycję strojów ludowych, instrumentów muzycznych, a także na bardziej pogłębione rozróżnienie rybołówstwa morskiego, rzecznego i jeziornego, na należyłą ilustrację obróbki włókna i rozwoju tkactwa itd. Brak wolnych ścian stwarza też trudności należytego porównawczego zilustrowania poszczególnych przedmiotów. Poza tym układ kolejny zbiorów, nie zawsze słuszny, został podyktowany kolejnością sal danej wielkości.

Dotkliwie odczuwa się też brak osobnej sali ćwiczeń, kilku pracowni i preparatori.

Zbiory Działu Etnograficznego, aczkolwiek udostępnione dla zwiedzających, nie są jeszcze skompletowane ani opracowane, np. sala sztuki odgrywa na razie rolę magazynu. Większość zbiorów nie posiada jeszcze szczegółowych napisów objaśniających. Brak też odnośnych map oraz wielu fotografii i rysunków ilustracyjnych, gdyż zbiory te są gromadzone zaledwie od dwóch lat, a ostatnie transporty obiektów nadeszły dopiero parę tygodni temu.

W obecnych warunkach została zastosowana zasada systematycznego układu zbiorów wg poszczególnych działów, z uwzględnieniem ich typologii i rozwoju tam, gdzie na to pozwoliły materiały. Na razie jeszcze nie było możliwe muzealne przedstawienie całych zespołów ilustrujących życie wsi, wnętrza chat, pracowni wiejskich rzemieślników itp.

Starano się o uzyskanie przejrzystości i podkreślenie estetycznych walorów przedmiotów pozbawionych naturalnego podłoża. W tym celu, obok szarego lub ciemnopiaskowego tła, w sali pszczełnictwa wprowadzono barwę zieloną.

Oprócz obiektów zgromadzonych w latach 1946—1948 należy wymienić kolekcję etnograficzną, która przetrwała wojnę, a która do roku 1939 stanowiła część Muzeum Miejskiego w Toruniu. Liczy ona około 160 przedmiotów pochodzących ze Zbiorów Towarzystwa Naukowego w Toruniu i Towarzystwa Popierania Przemysłu Ludowego, zgromadzonych w znacznej mierze staraniem doktorstwa Steinbornów.

Na kolekcję tę składają się meble kaszubskie, ceramika, czepece kaszubskie i warmijskie, narzędzia do obróbki łąnu, stępy, czołno i inne przedmioty.

Poza tym z dawnych zbiorów miejskich pozostała kolekcja okazów europejskich i pozaeuropejskich w liczbie 402 przedmiotów. Niestety inwentarze zbiorów stanowiących część dawnego

Muzeum Miejskiego w Toruniu zaginęły w czasie wojny i znaczna część obu kolekcji nie posiada metryk pochodzenia.

Materiał ilustracyjny. Dopelnienie zbiorów stanowią powiększone fotografie wykonane w terenie, ilustrujące zastosowanie odnośnych narzędzi na Pomorzu w latach 1946—1948, poza tym rysunki również wykonane w terenie oraz porównawcze ilustracje w postaci materiałów wziętych z literatury a dotyczących odnośnych europejskich narzędzi z okresów prehistorycznych i historycznych np. z Grecji starożytnej, a także z terenów pozaeuropejskich.

W pracy przy wykonywaniu rysunków, napisów, inwentaryzacji, katalogowaniu obiektów i książek, przy rozwieszaniu eksponatów itp. brały udział praktykantki muzealne, a ponadto około 15 osób spośród młodzieży akademickiej i inni.

Projektowanie układów i rozwiązań literniczych oraz ilustracyjnych wykonała artysta-grafik Hanna Makowiecka i artysta-grafik Joanna Piekarska. Rysunki ilustracyjne wykonał artysta-grafik Kosma Czuryło.

VI. Organizacja wewnętrzna. Oprócz tymczasowych inwentarzy założono 1) kartotekę obiektów muzealnych w układzie działowym (rozpoczęto wykonywanie rysunków i opisywanie przedmiotów; wydrukowano też podobne karty do badań terenowych na zwykłym papierze); 2) kartotekę obiektów muzealnych w układzie geograficznym wg województw i powiatów; 3) wykonano tablice topograficznego rozmieszczenia przedmiotów w salach muzealnych (w brulionie); 4) wydrukowano terenowo-magazynowe, przywiązane do przedmiotów karty metrykalne w trzech barwach oznaczających przedmioty własne, depozyty oraz wymienne; 5) założono archiwum przedmiotów, na które składają się materiały zapisane, pozatym wszelkie przypadkowe lub tymczasowe dane, opisy listów etc.; 6) założono kartotekę przedmiotów w terenie oraz wydrukowane karty do notowania przez zwiedzających uwag na temat przedmiotów oglądanych lub też takich samych lub podobnych przedmiotów w terenie; 7) założono kartotekę informatorów terenowych; 8) kartotekę ofiarodawców; 9) kartotekę deponentów; 10) kartotekę szkół w województwie pomorskim (układ geograficzno-alfabetyczny); 11) archiwum folklorystyczne (w stadium organizacji); 12) archiwum wycinków z pism; 13) katalog książek (alfabetyczny); 14) katalog map (alfabetyczny); 15) katalog kartkowy bibliografii etnograficznej Pomorza oraz prac z zakresu muzeologii, znajdujących się w bibliotekach toruńskich (niekompletny); 16) księgę korespon-

dencji z dwoma skorowidzami (wg spraw i wg nazwisk lub instytucji); 17) księgę zwiedzających zbiory; 18) dzienniki pracy.

VII. Działalność. 1. Prace naukowo-badawcze. Na wycieczkach naukowo-muzealnych na teren woj. pomorskiego, gdańskiego, olsztyńskiego i innych prowadzi się w miarę możliwości badania dotyczące kultury ludowej oraz gromadzi się materiały w formie zapisów obiektów muzealnych oraz rysunków i fotografii. Równocześnie robi się też poszukiwania dotyczące najstarszych zabytków budownictwa ludowego w celu znalezienia obiektów do przyszłych muzeów na wolnym powietrzu typu skansenowskiego. Jedna chata zabytkowa w powiecie brodnickim została już zabezpieczona za pośrednictwem urzędu konserwatorskiego.

Materiały zebrane są opracowane przez personel naukowy działu. Należy podkreślić, że w pracy tej gromadzenia zabytków, poza pracownikami muzeum, pomaga grono życzliwych osób.

2. Praca dydaktyczno-społeczna. Wykłady i ćwiczenia. Zbiory muzealne wraz z biblioteką działu służą jako materiał naukowy i dydaktyczny przy wykładach i ćwiczeniach uniwersyteckich z zakresu muzeologii ze szczególnym uwzględnieniem etnografii Pomorza, prowadzonych w lokalu Działu Etnograficznego przez adiunkta U. M. K., kustosa Działu, dr Marię Znamierowską-Prüfterową.

Poza tym z materiałów muzealnych, biblioteki, rysunków, druków itp. korzystają do swych prac artyści, młodzież szkolna, młodzież z wyższych kursów nauczycielskich a także pracownicy innych muzeów.

Praktyki muzealne. Już od 1 czerwca 1947 studenci U. M. K. odbywają tu praktykę muzealną.

Zwiedzający zbiory. Od czasu udostępnienia zbiorów dla zwiedzających odbywają się regularne pogadanki prowadzone przez praktykantki, studentki U. M. K., które też udzielają informacji.

Prowadzone są stałe obserwacje i notatki dotyczące reakcji zwiedzającej publiczności. Materiały te są następnie zespołowo dyskutowane w celu wyciągnięcia odpowiednich wniosków, dotyczących opracowania ekspozycji, spopularyzowania muzeum oraz idei ochrony zabytków kultury ludowej w terenie, a także w celu usprawnienia obsługi muzealnej. Zapoczątkowano zapraszanie do muzeum związków zawodowych.

Frekwencja Działu Etnograficznego przedstawia się następująco: w ciągu września i października 1948 r. zwiedziło Dział Etnograficzny 1.150 osób.

	wrzesień	październik 1948
członkowie Zjazdu Muzeologów i Historyków Sztuki	250	—
młodzież szkolna	105	168
młodzież akademicka	55	39
rolnicy	4	4
rybacy	30	—
rzemieślnicy	27	9
pracownicy umysłowi	58	42
wojskowi	75	16
bez podania zawodu	163	36
artyści malarze	—	4
goście zagraniczni		
z Czechosłowacji	60	—
z Holandii	1	—
z Szwecji	3	—
z Węgier	1	—

3. Współpraca. Dział Etnograficzny w osobach swego personelu współpracuje lub współpracował z Towarzystwem Ludoznawczym, z Państwowym Instytutem Badania Sztuki Ludowej, z Wydziałem Sztuki Ludowej Departamentu Plastyki, z Centralnym Instytutem Kultury, z Instytutem Bałtyckim, z Tow. Krajoznawczym oraz ze Związkiem Muzeów w Polsce.

W lokalu Działu Etnograficznego Muzeum Miejskiego w Toruniu ma swoją siedzibę i odbywa swoje posiedzenia Polskie Tow. Ludoznawcze Oddz. w Toruniu oraz Tow. Muzyczne. W pracach obu Towarzystw personel Działu bierze czynny udział.

Dział Etnograficzny utrzymuje kontakt z muzeami prowincjonalnymi bądź udzielając instrukcji, poradników i kart muzealnych, albo też dyskutując problemy zbiorów i ekspozycji.

Propaganda ochrony zabytków kultury ludowej. Prace propagujące ochronę kultury ludowej polegały na odczytach i pogadankach wygłaszanych przez kustosa w Toruniu, na artykułach i odczytach w prasie i w radio, na rozsyłaniu ankiet itp. co poza paroma wyjątkami nie przyniosło żadnych rezultatów.

Natomiast można podkreślić pozytywne rezultaty odczytów dla młodzieży szkolnej na prowincji, np. w Skępem pow. Lipno i w Nieszawie, gdzie młodzież szkolna i częściowo nauczycielstwo wydatnie przyczynili się do odnalezienia i zgromadzenia w mu-

zeum ginących zabytków, a także do odszukania artystów ludowych.

Publikacje. M. Znamierowska-Prüfferowa, Poradnik terenowy, Warszawa—Toruń 1947, Centr. Inst. Kultury; dr Eugeniusz Grabda, Muzeum Rybackie w Toruniu. Przegląd Rybacki nr 8. Rok 1948, str. 305—310.

Korespondencja naukowo-muzealna. Liczba załatwionej korespondencji wynosiła: w roku 1946 — 16, w roku 1947 — 248, w roku 1948 (do paźdz. włącznie) — 666.

Należy podkreślić, iż w związku z prowadzonymi pracami oraz z gromadzeniem zagrożonych zabytków coraz częściej zdarzają się listowne zgłoszenia chłopów do współpracy z muzeum.

M. Znamierowska-Prüfferowa

DZIAŁ ETNOGRAFICZNY MUZEUM ŚLĄSKIEGO W 20-LECIE ZAŁOŻENIA INSTYTUCJI

Wielodziałowe Muzeum Śląskie powstało jesienią 1927 roku w Katowicach, a celem jego było szczegółowe przedstawienie kultury materialnej i duchowej, przeszłości historycznej i przyrody łącznie z bogactwami naturalnymi Śląska na ogólnopolskim tle porównawczym. Z jednej strony miało ono na celu zapoznavanie (przez ekspozycje) szerokiego ogółu z śląską kulturą (zwłaszcza ludową), z drugiej zaś zaznajomić lud śląski z najbardziej charakterystycznymi przejawami kultury Macierzy i unaocznnić związki zachodzące między Śląskiem a resztą Polski. Innymi słowy, całość była pomyślana, jako monografia Śląska na tle ogólnopolskiej syntezy¹. Dzięki nowoczesnej organizacji, systematycznym kolekcjom, dydaktycznym wystawom i działalności naukowej oraz wydawniczej wysunęło się Muzeum Śląskie po kilku latach pracy, do rzędu najlepszych w Polsce.

Szeroko rozbudowany dział etnograficzny tworzył jedną z podstaw tego muzeum; bowiem kultura ludowa Ślązaków, pielęgnowana w ciągu sześciowiekowej niewoli, przyczyniła się do zachowania polskości Śląska. Toteż kolekcje etnograficzne były pierwszymi, które w ramach swej działalności zgromadziło Muzeum Śląskie. Pierwszym pracownikiem działu etnograficznego, któremu zawdzięcza się początkowe kolekcje śląskie był Jerzy

¹ Por. Dobrowolski T., Działalność Muzeum Śląskiego w Katowicach, Roczn. Tow. Przyj. Nauk na Śląsku, t. II, 1930.

Langman, a przy nim akcję kolektorską zbiorów śląskich prowadził także M. Gładysz (Śląsk Opolski i powiaty północne). Od roku 1933 funkcje asystenta, a później kustosza pełnił Longin Małicki, który podwoił liczbę zbiorów, kompletując okazy ze Śląska i innych ziem (nowe działy z Wielkopolski, Pomorza, Kurpiów, Samborskiego itd.). Niejeden okaz zebrał także ówczesny dyrektor Muzeum Śląskiego T. Dobrowolski. Bezinteresownej współpracy szeregu etnografów i miłośników kultury ludowej jak Juliusza Zborowskiego, dyr. Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem (dz. podhalański), Anieli Chmieleńskiej z Łowicza (dz. łowicki), Seweryna Udzieli, dyr. Muzeum Etnograficznego w Krakowie (dz. krakowski), Tadeusza Seweryna, obecnego dyr. tego muzeum (dz. pokucki i Powiśla Dąbrowskiego), Jerzego Remera, b. konserwatora wileńskiego, Oktawiana Jastrzębskiego z Głębockiego pow. Dzisna, Bczkowiczowej z Wilna, J. Ligęzy z Krakowa (dz. rzeszowski), A. Chętnika z Nowogrodu Lomżyńskiego (dz. kurpiowski), St. Walisa z Świętochowie, H. Dobrowolskiej z Lublina (dz. lubelski i śląski) i innych zawdzięcza Muzeum Śląskie różne kolekcje.

Początkowe zbiory mieściły się zrazu w jednym pokoiku Szafranka, wkrótce oddano na cele Muzeum 4 pokoje parterowe w nowobudującym się gmachu województwa, a w początkach roku 1929, po wykończeniu gmachu, przeniesiono zbiory na V piętro, dając Muzeum Śląskiemu do dyspozycji 40 ubikacji wraz z rozległymi korytarzami i klatkami schodowymi. W roku 1936 przystąpiono do budowy własnego, na wskroś nowoczesnego gmachu, którego budowę ukończono w roku 1939. Należy przy tym podkreślić nadzwyczajną troskę i asygnowanie dużych kwot na ten cel ówczesnych władz wojewódzkich.

Dział etnograficzny zawierał wówczas około 10.000 okazów i zaliczał się do większych w kraju, przy czym nicomiał wszechstronnie reprezentowana była kultura ludowa Ślązaków w ramach następujących grup:

1) *Górale śląscy* — komplety strojów kobiecych i męskich we wszelkich odmianach, bogate zbiory haftów krzyżkowych i koronek czepcowych, wyroby skórzanego (pasy, torby), duży zbiór wszelakich sprzętów technicznych, ceramiki, komplety mebli, instrumenty muzyczne, przedmioty obrzędowe, zdobnictwo w drzewie i plastyka.

2) *«Walasi» (cieszyńscy)* — obficie zilustrowane stroje kobiece (męskie zaginęły) z piękną kolekcją gorsetów «żywotków» cieszyńskich i srebrnych ozdób (spinki, zapinki, guzy i kosztowne pasy), czepców i koronek, sprzętu rolniczego i domowego, komplety mebli, ceramiki, sztuki.

3) «Jackowie» (jabłonkowie) — piękny komplet rzadkiego stroju drobnomieszczańskiego, gorsetów aksamitnych i brokatowych zwanych «brucelikami», narzędzi do wyrobu ludowej biżuterii, sporą kolekcję ładnej ceramiki i matryce do drukowania płócien.

4) Pszczyńska — ze strojem kobiecym, efektownymi okazami gorsetów «oplecków», czepków i powijków z różnobarwnym haftem welnianym i jedwabnym, liczne okazy sprzętu domowego, rolniczego, rybolówczego, mebli.

5) Bytomska — wszechstronnie zobrazowana w stroju kobiecym i męskim z odmianami zależnymi od różnic terytorialnych, duży zbiór gorsetów kobiecych tzw. «wierzchni», sprzęt techniczny, komplety mebli, ceramika używana przez tutejszy lud oraz plastyka i przedmioty obrzędowe.

6) Lubliniecka — części zanikającego stroju, liczny sprzęt techniczny, ceramika, meble, plastyka.

7) Opolska — okazy stroju kobiecego, sprzęt rolniczy, meble, plastyka.

8) Raciborska — strój kobiecy, piękne okazy mebli polichromowanych, sprzęty, plastyka.

W grupach śląskich najwszechstronniej był reprezentowany strój łącznie z tkactwem, haftem, koronkarstwem, kuśnierstwem i złotnictwem, dalej meble, a więc stoły, ławy, zydle, skrzynie, listwy na talerze itp., sprzęt domowy, jak naczynie drewniane, czerpaki, łyżniki itd., narzędzia gospodarskie oraz inny sprzęt techniczny np. rybacki, łowiecki itp., plastyka ludowa z malarstwem i rzeźbą, instrumenty muzyczne, sprzęt obrzędowy np. maski, szopki i inne.

Z grup nieśląskich reprezentowani byli:

Mołopolanie:

- 1) Górale żywieccy (sprzęt, strój, sztuka).
- 2) Małomieszczańscy żywieccy (strój).
- 3) Górale podhalańscy (sprzęt pasterski, ceramika, strój, sztuka).
- 4) Górale sądecki i pogórzanie (sprzęt, ceramika, strój, sztuka).
- 5) Spiszacy i orawianie (ceramika, strój, sztuka).
- 6) Górale pienińscy (stroje).
- 7) Krakowiaczy z Powiśla Dąbrowskiego i inni (strój i samodzielnie, ceramika, meble, sztuka, obrzędowość).
- 8) Opoczyńskie (tkaniny, ceramika).

Wielkopolskie:

- 1) Biskupizna pod Krobią (stroje).
- 2) Gnieźniacy i pałacznicy (sprzęt, ceramika, obrzędy).
- 3) Bambrzy (stroje kobiece).

Pomorzanie:

- 1) Biskupizna (stroje).
- 2) Kaszubi kartuscy (sprzęt, ceramika, meble, części stroju, tkaniny, sztuka).

Mazowsze:

- 1) Księżacy łowiccy (stroje, sprzęt, ceramika, meble, sztuka).
- 2) Kurpie (strój i tkaniny, sprzęt, ceramika, sztuka).

Grupy Kresowe wschodnie:

- 1) Lubliniacy (strój, sprzęt, ceramika, zdobnictwo).
- 2) Rzeszowiacy (sprzęt, ceramika, strój).

Sąsiednie grupy słowiańskie:

- 1) Bojki (strój, sprzęt, ceramika).
- 2) Lemki (strój, sprzęt, spora kolekcja ceramiki).
- 3) Huculi (obszernie odzież, tkaniny, sprzęt pasterski i domowy, ceramika, zdobnictwo).

Podolanie: (stroje, tkaniny, ceramika).

Wołyniacy: (sprzęt, ceramika, stroje, tkaniny).

Poleszacy: (obszernie rybołówstwo, rolnictwo, strój z haftami i tkaninami, ceramika).

Wilnianie: (sprzęt, stroje i tkaniny, ceramika, obrzędy).

Dział etnograficzny był prowadzony według wymogów naukowych i posiadał dwa kolejne inwentarze z dwoma odpisami (czystopisami) przechowywanymi w schowku dokumentów oraz katalog kartkowy rzeczowy, ułożony według grup etnicznych. Prócz tego zgromadzono przeszło 2.500 klisz oraz archiwum fotograficzne składające się z 20 tek, zawierających przeszło 2.500 zdjęć etnograficznych, ułożonych rzeczowo; Muzeum posiadało nadto sporą ilość dużych powiększeń fotograficznych, używanych jako ilustracje lub do fotomontaży wystawowych. Zapoczątkowano także archiwum planów technicznych budownictwa ludowego. Dobra biblioteka z wystarczającą ilością etnograficznych prac polskich i obcych ułatwiała pracę naukową.

Świetny rozwój Muzeum Śląskiego, ukoronowany wzniesieniem wspólnego gmachu, w którym na wystawę etnograficzną

przeznaczono 1½ piętra, został przerwany wybuchem wojny w 1939 r. Niemcy w odwecie za działalność Muzeum Śląskiego rozebrali z wielkim trudem żelbetowo-szklany gmach muzealny, a pozostałe w Katowicach zbiory wcielili do Muzeum Krajowego w Bytomiu². Wywiezione niedługo przed wojną przedmioty do Lublina odszukali i ściągali również do Bytomia, zaś spora ilość okazów wraz z cennymi aparatami fotograficznymi, ewakuowana w kierunku Lwowa, przepadła. Podczas wojny «ofiarowali» Niemcy liczne okazy etnograficzne na tzw. «pomoc zimową» (Winterhilfe) i «zbiórkę włókienniczą» (Spinnstoffsammlung), co skrzętnie zanotowali w jednym z zachowanych inwentarzy³. Wielką ilość okazów, która nie mogła się pomieścić w budynku bytomskim, ułokowali w dużej sali łaneckiej pewnej restauracji, przemienionej na składnicę. W ostatnich latach wojny spakowali do skrzyń okazy oraz książki, które uważali za cenne i ewakuowali do kilku pałaców na Górnym Śląsku, gdzie podczas zawieruchy wojennej zostały przeważnie rozkradzione, podniszczone lub spalone.

W marcu 1945 r. kiedy miasto Bytom przekazano administracji polskiej, podpisany, jako dawny kustosz Muzeum Śląskiego, został delegowany do Bytomia, celem zabezpieczenia ocalałych zbiorów i ponownego zorganizowania Muzeum Śląskiego⁴. Okazało się, że gmach tutejszy był poważnie uszkodzony trzema pociskami artyleryjskimi, przez co stłukły się także wszystkie szyby i zniszczyło wiele pozostałych tu jeszcze okazów; mnóstwo przedmiotów rozkradli mieszkańcy powiatu będzińskiego. Niezrażony tym stanem kierownik i personel zabrali się do żmudnej pracy oczyszczenia gmachu, jego remontu oraz zabezpieczenia i prowizorycznego zinwentaryzowania okazów, a także rewindykację zbiorów. Po przeszło rocznym wysiłku w niesłychanie trudnych warunkach materialnych zdołano już na tyle uporządkować gmach i zbiory, że można było urządzić pierwszą wystawę (Pamiętek Powstań Śląskich i Plebiscytu).

Dział etnograficzny poniósł największe straty, bo sięgające 80% przedwojennego stanu posiadania. Zaginęły wszystkie tkaniny i większość strojów ludowych, całość wartościowych ozdób

² L. Malicki, Dwa Muzea Śląskie -- dwie konkurencje, Zaranie Śląskie, R. XVI, 1945, str. 60.

³ L. Malicki, Bezgraniczne barbarzyństwo niemieckie wobec zbiorów muzealnych, Dziennik Zachodni, Katowice 1945.

⁴ L. Malicki, Muzeum Śląskie w Bytomiu, Śl.-Dąbr. Przegląd Administracyjny, R. II, nr 3, str. 45 (marzec 1947).

srebrnych, wielka kolekcja skrzyń ludowych licząca około 60 sztuk, sporo mebli i sprzętu, wszystkie katalogi fotograficzne z zakresu budownictwa, oraz dużo rzadkich książek bibliotecznych (dzieła Kolberga, Wisła, komplet roczników «Ludu» itp.). Najwięcej okazów ocalało z zakresu ceramiki, sprzętów i sztuki ludowej (obrazy i rzeźba), poza tym odnaleziono pierwszą część inwentarza etnograficznego, prawie cały katalog kartkowy, 12 tek fotograficznych, około 1.000 klisz i blisko 1.800 książek etnograficznych. Z 10.000 przedmiotów zastano w Bytomiu lub rewindykowano z terenu około 2.000 okazów częstokroć podniszczonych. Przeszło 500 okazów ocalałych ze wspomnianej już składnicy ulokowanej na peryferiach miasta, zabrało Muzeum Miejskie w Chorzowie. Z powodu trudności finansowych, rewindykacyjnych, braku odpowiednich pracowników oraz wielkich zniszczeń, organizacja działu etnograficznego postępuje powoli. Mimo to zdolano zidentyfikować i zinwentaryzować przeważnie wszystkie okazy własne, większą ilość odziedziczonych po Muzeum Krajowym oraz nabyć w terenie około 500 nowych przedmiotów, tak że dział etnograficzny liczy obecnie 3.500 okazów. W listopadzie 1917 r. urządzono pierwszą po wojnie wystawę działu ilustrującą budownictwo, meble i sprzęt domowo-gospodarczy. Najbardziej poglądowo przedstawia się wystawa budownictwa, do której użyto dobrych modeli i ładnych tablic fotomontażowych — paleoetnograficznych. Dalsze działy jak rolnictwo, ceramikę, tkactwo, strój, przedmioty obrzędowe i sztukę ludową wystawi się na wiosnę b. r.

Po wielu szkodach wojennych Muzeum Śląskie okrzepło znów w swej działalności o tyle, że zalicza się ponownie do większych w Posce i zostało przez Ministerstwo Kultury i Sztuki uznane za instytucję okręgową dla obszaru województwa śląskodąbrowskiego.

Longin Malicki

HIERONIM SKURPSKI, «Uwagi o byłych muzeach na obszarze województwa olsztyńskiego». Instytut Mazurski w Olsztynie. Kom. Działu Inf. Naukowej, nr 1. 1947, str. 10—11.

W krótkim sprawozdaniu omawia autor dawną organizację Heimatmuseum na terenie województwa olsztyńskiego, która wśród dwudziestu placówek muzealnych posiadała sporo zbiorów etnograficznych.

Wobec wielkiego braku materiałów etnograficznych z tego obszaru, a zwłaszcza z tzw. Mazowsza Pruskiego, los tych zbiorów nie może być obojętny etnografom. Toteż praca H. Skrupskiego, kustosa Muzeum Mazurskiego w Olsztynie, orientuje nas częściowo w dawnym i obecnym stanie rzeczy. Interesujące nas zbiory etnograficzne znajdowały się w następujących muzeach:

Giżycko (Luczany) — zniszczone,

Lidzka k Warmiński — wewnątrz izb, resztki w Olsztynie,

Młynary (pow. Pasłęk) — materiały z obszaru Pogranii, autor nie informuje o losie tych zbiorów,

Nidzica (Nibork) — nikielne resztki w Olsztynie,

Olsztyn — sztuka ludowa, dywany i kafle mazurskie, obecnie w Muzeum Mazurskim,

Ostróda — etnografia i etnologia (Afryka), zupełnie zniszczone,

Pasłęk (Pr. Holland) — etnografia, przęśliczki, sprzęty, obecnie w Olsztynie,

Ryn (pow. giżycki) — etnografia, zupełnie zniszczone,

Szczytno — etnografia, sprzęty, kafle, pomieszczenie obecnie nieodpowiednie.

Wykaz ten informuje bardzo ogólnikowo o stanie muzealnictwa na tym obszarze, wymagałoby on uzupełnienia w postaci opublikowanego działami inwentarza tego, co ocalało i znajduje się w Olsztynie i Szczytnie. Inwentarz taki ułatwiłby znacznie orientację w materiale etnograficznym tych ziem.

J. G.

ORGANIZACJA DZIAŁU ETNOGRAFICZNEGO MUZEUM W RAPPERSWILU

Wstęp

We wrześniu 1946 r. na zaproszenie p. A. Jędrychowskiej z poselstwa w Bernie zwiedziłam muzeum w Rapperswilu w celu zapoznania się ze zbiorami etnograficznymi oraz przedstawienia projektu zorganizowania tego działu.

Stwierdziłam wtedy, że muzeum posiada małą kolekcję etnograficzną dotyczącą niektórych grup etnicznych z terenu Polski, a więc np.: wycinanki, ok. 10 modeli lalek w strojach ludowych, obrazy malowane na szkło, ceramike, hafty, spinki, łyżniki, foremki do serów owczych, pisanki, skrzynie malowane, pierniki toruńskie etc, oraz szereg fotografii.

Wymienione przedmioty pochodzą z Podhala, ze środkowej Polski, z Kurpiów i ze Śląska, poza tym również z Huculszczyzny i z Polesia.

Sprawę zorganizowania Działu Etnograficznego w tym muzeum poruszał na walnym zgromadzeniu Towarzystwa Ludoznawczego w Lublinie 24. i 25 I. 1947, następnie w Zakopanem. 5. V. 1947 r. na zjeździe zorganizowanym przez C. I. K. w sprawie sztuki ludowej 2. i 3. VI., na zjeździe Związku muzeów w Polsce oraz na konferencji zwołanej przez Naczelną Dyрекcję Muzeów i Ochrony Zabytków w Warszawie dn. 5. i 6. XII. 1947 r., gdzie sprawę tę poruszał również dr G. Ciolek i prof. J. Gajek.

Uzasadnienie potrzeby rozwoju muzeum w Rapperswilu

1. Muzeum historyczne, powstałe dzięki inicjatywie i ofiarności osób prywatnych w r. 1870, zostało uznane za własność narodową i miało być historycznym, naukowym, literackim i artystycznym obrazem Polski. Dążenie więc do reaktywowania jego roli byłoby zgodne z zamiarami jego twórców.

2. Muzeum w Rapperswilu, znane szeroko i figurujące w przewodnikach zagranicznych jako historyczne muzeum polskie, zwiedzane jest przez tysięczne rzesze cudzoziemców, a także przez Polaków.

3. Muzeum posiada już zaczątek zbioru etnograficznego.

4. Muzeum w Rapperswilu może odegrać ogromną rolę, o ile jego zbiory będą miały charakter naukowy, informacyjny i dydaktyczny.

5. Stworzenie Działu Etnograficznego, ilustrującego oblicze Polski w zakresie kultury ludowej przyczyniłoby się do spełnienia powyżej zakresłej roli.

Zadania i rola Działu Etnograficznego Muzeum w Rapperswilu

1. Dział Etnograficzny Muzeum w Rapperswilu, zorganizowany na zasadach naukowych winien posiadać charakter reprezentacyjny.

2. Dział ten powinien dawać ogólne pojęcie o dawnej materialnej, duchowej i społecznej kulturze ludowej Polski i jej różnicowania, obejmując wszystkie, najbardziej charakterystyczne dziedziny, ze szczególnym uwzględnieniem piękna sztuki ludowej.

3. Dział Etnograficzny winien ilustrować kulturę ludową Polski na jej podłożu geograficznym i antropologicznym z jak najszerszym uwzględnieniem przeszłości prehistorycznej, wczesnohistorycznej i historycznej, a także z uwzględnieniem współczesnych zdobyczy wsi polskiej w zakresie kultury i cywilizacji.

4. Dział ten, ilustrując życie wsi w zakresie kultury materialnej, duchowej i społecznej, winien podkreślić socjalne walory niektórych do dziś istniejących zwyczajów ludowych, jak np. tłoka, oraz prace maszoperii rybackich i innych form gromadnej pomocy sąsiedzkiej.

5. Ekspozycja wytworów kultury ludowej winna przy pomocy fotografii, rysunków, map, wykresów itp. dawać pojęcie o jej rozwoju, przekształceniach, jakim ulega, o związkach i pokrewieństwie z innymi kulturami i narodami, o wędrówkach wytworów kultury ludowej, o ich zasięgach geograficznych itd.

6. Dział Etnograficzny winien reprezentować należyty poziom muzealnictwa polskiego w zakresie ekspozycji zbiorów.

7. Dział Etnograficzny winien stać się równocześnie ośrodkiem informującym o stanie badań ludoznawstwa polskiego, mógłby też stać się ośrodkiem skupiającym etnografów i etnologów polskich np. w okresie ich porównawczych studiów w Szwajcarii, a także mógłby przyczynić się do zainteresowania szwajcarskich naukowców polskimi pracami etnograficzno-muzealnymi.

8. Muzeum w Rapperswilu, posiadające Dział Etnograficzny, mogłoby też, o ile by na to pozwoliły ramy zamku, udzielić miejsca polskim wystawom przechodnim, związanym np. ze sztuką ludową.

Teren gromadzenia zbiorów przez ośrodki muzealne

Jeśli schematycznie podzielimy terytorium Polski na większe i bardziej wyróżniające się grupy etniczne, a wśród nich nie mogąc ze względu na projektowany charakter zbiorów, oraz szczupłość lokalu, wyróżniać mniejszych grup etnicznych, wybierzemy dla przykładu tylko niektóre (dziś już nie zawsze posiadające całkiem odrębny charakter), wówczas podział ten będzie w bardzo ogólnych zarysach wyglądać tak:

I grupa: Małopolsanie (grupa wybrana np. Krakowiacy, Lachy Sądeckie, Podhalanie, mieszkańcy Gór Świętokrzyskich).

II. grupa: Ślązacy (grupa wybrana: np. Bytomiaczy, Opolanie, Górale Śląscy, Ślązacy Cieszyńscy).

III. Wielkopole (grupy wybrane: np. Wielkopole właściwe i Kujawiacy, Lubuszanie).

IV grupa: Pomorska (grupy wybrane: np. Kaszubi Wschodni i Zachodni, Kociewiaczy, grupa pośrednia: Warmiaczy).

V grupa: Mazowiecka (grupy wybrane: np. Kurpie, Książacy łowiccy, Mazurzy środkowi, Mazurzy z Prus Książęcych).

VI grupa: Grupy Kresowe (grupa wybrana: Podlasiacy, Lubliniacy, Rzeszowiacy).

Grupy etniczne, wyróżniające się pod względem kulturowym, należy szczególnie uwzględnić przy gromadzeniu charakterystycznych i tradycyjnych zabytków, opierając się na odnośnych ośrodkach muzealnych.

Ośrodki muzealne

Sądzę, iż następujące ośrodki muzealne mogłyby podjąć się gromadzenia zabytków odpowiadających poszczególnym grupom etnicznym i terytorium np.:

1. Muzeum w Gdańsku (woj. gdańskie — Kaszubi Wsch., Kociewiaczy ewent. Słowińcy i inni).

2—5. Muzeum w Słupsku, Derłowie, Białogrodzie, Szczecinie (woj. szczecińskie — Kaszubi Zach.) — materiał przeważnie z literatury ewent. depozyty muzealne.

6—7. Muzeum w Poznaniu, Międzyrzeczu (woj. poznańskie — Wielkopole, Lubuszanie i inni).

8—9. Muzeum w Toruniu, Włocławku, Grudziądzu (woj. pomorskie — Połudn. Kaszubi, Kujawiacy, Chełmniacy i inni).

11. Muzeum w Olsztynie (woj. olsztyńskie — Mazurzy, Warmiaczy i inni).

12—13. Muzeum w Warszawie i Płocku (woj. warszawskie ewent. białostockie — Mazurzy Środkowi i inni).

14. Muzeum w Łomży (woj. białostockie — Kurpie i Białostoczanie).

15—17. Muzeum w Łodzi, Tomaszowie Mazowieckim i Łowiczu (woj. łódzkie — Książacy łowiccy, Mazurzy Środkowi ewent. Sieradzanie i Łęczycanie i inni).

18—20. Muzeum w Kielcach ewent. w Radomiu i Częstochowie (woj. kieleckie — Mazowszanie, Sandomierzanie i inni).

21. Muzeum we Wrocławiu (woj. dolnośląskie — Ślązacy ze Śląska Dolnego).

22—24. Muzeum w Bytomiu, Gliwicach i Opolu (woj. śląsko-dąbrowskie — Bytomiaczy, Opolanie, Górale Śląscy i inni).

25—27. Muzeum w Krakowie, Zakopanem i Rabce (woj. krakowskie — Krakowiaczy, Lachy Sądeckie, Podhalanie, Górale Rabczańscy i inni).

28—29. Muzeum w Lublinie i Zamościu (woj. lubelskie — Lubliniaczy, Podlasiacy i inni).

30. Muzeum w Rzeszowie (woj. rzeszowskie — Rzeszowiaczy i inni).

U w a g i

1. Udział poszczególnych muzeów w pracy gromadzenia zabytków, oczywiście będzie zależał w dużej mierze od przygotowania i dobrej woli kierowników muzeów lub działów etnograficznych.

2. Ilość muzeów lub ewent. osób, które wezmą udział w tej akcji może się zwiększyć lub zmniejszyć.

3. Sprawa powierzenia gromadzenia zbiorów danemu muzeum jest do omówienia. Może się zdarzyć np., iż z braku fachowców na danym terenie obowiązek gromadzenia zabytków np. z dwóch województw spadnie na jeden ośrodek muzealny itd.

4. Jeżeli dla uproszczenia w orientacji założymy, iż w każdym województwie odpowiedzialność za gromadzenie zbiorów spadnie na jedno większe muzeum lub też konkretnie na jedną osobę, a tylko wyjątkowo np. na dwa muzea, wówczas ilość ośrodków gromadzenia zbiorów będzie dochodzić do około dwudziestu.

5. Na niektórych terenach pewne okazy wcale nie będą występowały, np. stroje ludowe, sztuka ludowa, czerpak grzebięniowaty do zbierania jagód, ości na ryby, żarna etc.

Poza tym np. w województwie szczecińskim, o ile nie da się uzyskać pewnej ilości depozytów, w większości wypadków trzeba będzie oprzeć się na fotografiach.

6. W sprawie zakupu większych, cięższych lub bardziej kosztownych okazów, jak np. żarna, warsztat tkacki, koło garncarskie, uł, skrzynia malowana, szafa lub strój etc. należałoby uprzednio zebrać od poszczególnych muzeów następujące dane:

- a) Czy dany ośrodek może dostarczyć te przedmioty.
- b) Jakiego typu (rodzaju) będą te okazy (opisać).
- c) W jakiej cenie.

U w a g a: Dla Muzeum w Rapperswilu trzeba będzie wybrać okazy znajdujące się w dobrym stanie, oraz możliwie starannie wykonane, a także przedstawiające szczególną wartość estetyczną; fotografie winny podkreślać piękno krajobrazu i sztuki ludowej.

Musimy pamiętać, iż zwiedzający Muzeum w Rapperswilu nie znają naszego kraju, nieraz tylko na podstawie Muzeum w Rapperswilu nabiorą pojęcia o Polsce.

7. Byłoby pożądane zdecydowanie, czy będzie się dążyć do stworzenia choćby jednego wnętrza izby wiejskiej, czy też tylko się ograniczyć do wystawienia kilku sprzętów, dając przy pomocy fotografii pojęcie o urządzeniu chaty.

Ważne usługi w demonstrowaniu muzyki ludowej i tańca oddałoby zainstalowane w muzeum kino i radio z adapterem. (Autorem tego pomysłu jest prof. Włodz. Antoniewicz).

8. Załączony plan jest tylko pewnym schematem, który w zastosowaniu do wyboru obiektów i ich ilości będzie zależny od ostatecznie przeznaczonego na ten cel lokalu, pieniędzy, czasu na dokonanie zbiorów, oraz od jakości i ilości zgromadzonych zabytków.

U w a g a: Równocześnie chciałabym zwrócić uwagę na to, iż w muzeach szwajcarskich posiadających materiały porównawcze z różnych krajów Europy, np. w Genewie, dział polski, szczególnie w zestawieniu np. z czeskim lub rosyjskim, przedstawia się załośnie — jest reprezentowany przez kilkanaście przypadkowych przedmiotów, to też sędzę, że można by równocześnie zaopatrzyć to muzeum w pewną kolekcję odpowiednio dobranych eksponatów, uzyskując w zamian dla Centralnego Muzeum w Polsce okazy etnografii szwajcarskiej lub też pozaeuropejskiej. Muzeum historyczne w Bernie Szwajcarskim posiada również zaczątek zbiorów polskich, które należałoby dopełnić — i tu właśnie jako ewentualny materiał wymienny mogłyby posłużyć te zebrane okazy, które nie poszłyby do Rapperswilu.

Dr M. Znamierowska-Prüfferowa